

Abstract

Habilitation thesis

Romania's relations with the Balkan states in the context of the Second World War

I. Teaching and scientific activity

I.1 Academic background

I.2 Development of new research directions

II. Cooperation and conflict with southern neighbours

II.1 Relations with Bulgaria

II.2 Relations with Greece

II.3 Relations with Yugoslavia

III. Bibliography

I.1 Academic background

I began teaching at the Faculty of History in 2007 as a teaching assistant. In 2011, I was appointed lecturer through a competition, and in 2016, I became an associate professor at the same faculty. The courses and seminars I taught focused, chronologically, on the first half of the 20th century and thematically on Romania's foreign relations, international structures and organisations, and the relationship between the state and minorities in the Balkans. Among the lectures I delivered throughout this period I should mention: *Europe and the world in the 20th century*, *Democracy and totalitarianism*, *Euro-Atlantic political institutions and organisations (1944-1991)*, *Minorities and geopolitics in the Balkans in the 20th century*. Part of the outcomes of the scientific research I conducted during the above-mentioned period was also included in the course and seminar topics. My research activity, during my doctoral and postdoctoral journey, was marked by two major areas of historical investigation: Romania's relations with the Balkan states and the policies of the Romanian with regard to the Romanian minorities south of the Danube in the first half of the 20th century.

The period 1939-1945 was particularly challenging as far as the analysis of Romania's foreign relations with its southern neighbours was concerned, mainly because, in a relatively

short period of time, the Romanian state crossed four distinct periods with particularities in terms of internal political regime. Hence the need to analyse foreign relations from the perspective of the impact that the dictatorships of Carol II, and subsequently the Antonescu-Legionary government, the Antonescu dictatorship and the establishment of the communist regime had on the diplomatic strategy in the Balkans. The focus of my research revolved around a series of questions such as: How did Romania's Balkan policy adapt to these changes in the political regime? Were there continuities or discontinuities? How important was the existence in Bucharest of a political regime ideologically aligned with Germany and subsequently with the USSR for the development of diplomatic relations between these states? How did the Romanian diplomatic apparatus function under a dictatorial regime?

One of the topics that emerged distinctly in my postdoctoral research was related to the situation of Romanian communities in the Balkans between 1939 and 1945. I analysed both the internal dynamics of these communities and the relations between the Romanian, Serbian, Bulgarian, Greek, German and Italian authorities and the leaders of these groups. In order to understand how Romanian minorities organised themselves in the context of war and border redrawing, I identified the specific issues these communities were facing. The common denominator was their attempts to preserve their national identity through schools and churches, yet the situation of these institutions and the attitude of the Balkan authorities towards them differed greatly. While in the Yugoslav Banat and historical Macedonia there was a tradition of Romanian schools and churches operating with the support of the Romanian state, in Timok neither the existence of a Romanian community, or its institutions were recognized by the Serbian authorities. A comparative analysis with the previous period was thus necessary in order to observe the impact of the war on the Romanian minorities, but also to compare the policies applied by the Balkan states within the new borders established after 1939, in order to determine the role played by various political regimes relation with the leaders of the Romanian communities.

I.2 Further research directions

Romanian historiography has generally paid less attention to this period between 1944 and 1948, extending into the early 1950s. In the few studies dedicated to Romania's relations with other states during this period, the perspective was more in line with the diplomatic issues of the time, i.e. the beginning of the Cold War, and less focused on the effects and consequences of the Second World War. At the international level, major events obviously centred on the formation of political and ideological blocs and the Soviet-American dispute.

However, a whole range of issues remained unaddressed after the war which marked the relations between various states. The period between 1944 and 1948 can therefore be rightfully seen as both a consequence of the world war and as a preview of the Cold War.

Although seemingly peripheral in the overall context of Romania's foreign relations at the end of the Second World War and in the immediate aftermath, the Romanian state's relations with its southern neighbours represents a significant chapter in the regional context. Romanian historiography has focused on the main themes that emerged from the context of the years 1944-1948: the signing of the Armistice Agreement, the war in the West, relations with the Allied Control Commission, the beginning of the process of communisation and the Paris negotiations on the conclusion of the peace treaty. In order to depict a complete picture of the period and, above all, to assess the subsequent course of Romanian foreign policy in the regional context, a thorough analysis of relations with the neighbouring countries is necessary concerning the attempts to settle border issues or other contentious chapters inherited from the past, the resolution of economic, financial and property issues arising from the application of the treaties concluded in 1940, and the solutions directed at preserving the status and rights of national minorities that remained on the territories of these states. We therefore approached the period between 1944 and 1948 not so much from the perspective of the structuring of a new post-war world and the building of the communist bloc, but rather in terms of the consequences at regional level of the treaties signed in 1940 and the political choices these states made in the context of the war. The involvement of the Soviets in the area, Stalin's strategies for the reorganisation of the Balkans, and the uncertainty surrounding the new political map discussed at the meetings of the Council of Foreign Ministers amplified the mutual suspicions and tensions that had built up over time. The analysis of the relations between Romania and its southern neighbours in the period between 1944 and 1948 is consequently all the more interesting as it presents histories with points of convergence, but especially with their specific particularities and divergences. These perspectives allow for comparisons between the strategies and policies the authorities in Bucharest adopted towards states with which they had different war experiences, but also a whole range of disputes and problems.

Romania's relations with its southern neighbours at the end of the war were rather tense, undoubtedly marked by the recent memory of the conflict, but especially by territorial and economic-financial disputes persisting from the interwar period and the early years of the global military confrontation. The reconfiguration of borders in the new political context, given Romania's uncertain status in relation to the victorious Soviet power and the

negotiations conducted by the great powers in preparation for the Paris Peace Conference were causes of deep concern for the authorities in Bucharest. Rumours circulating in Banat and Southern Dobruja, invoked by both Yugoslavia and Bulgaria in official documents, regarding a possible claim by Romania to the two territories are indications of similar concerns in Belgrade and Sofia.

Although Romania was in the same political-military camp with Bulgaria during the war, it was unable to overcome the consequences of the 1940 Treaty of Craiova, being reluctant to accept Sofia's initiatives for rapprochement after the 23rd of August 1944. The need for economic cooperation, the resolution of pending financial issues in the interests of both parties, as well as the ever increasing pressure from Moscow gradually changed the strategy of the governments in Bucharest. Thus, the first economic and political treaties with Bulgaria after the regime change in 1944 were concluded, based on mutual territorial recognition and the closure of contentious issues.

As far as the relations with Yugoslavia were concerned, issues were even more complex, as suspicions and concerns related to the reattribution of the Romanian Banat were aggravated by the recent experiences of the war. The alliance with Germany, the attack in April 1941 that led to the occupation of Yugoslavia, and the forced participation of Serbs from Banat in a war against their fellow countrymen placed Romania into the position of an adversary even after the 23rd of August 1944. The partisans continued to be reluctant towards the authorities in Bucharest, despite the fact that both sides were on the same line from an ideological perspective. Romania was among the last "brotherly" states with which Tito concluded economic and financial agreements, as well as a treaty of friendship and good relations between neighbouring countries. This tense situation, despite all appearances, was fed by unrest in the Romanian Banat and inter-ethnic conflicts. The change in perception and the new upward trend in bilateral relations, which reached their peak in December 1947, with Tito's official visit to Romania and the signing of the friendship treaty between the two states, were quickly altered by the Tito-Stalin conflict, which severed ties with Yugoslavia for the entire Eastern European communist bloc for years to come.

Based on this brief analysis of Romania's relations with its southern neighbours, we have advanced a series of questions that will form the basis for future research on Bucharest's foreign relations in the period between 1944 and 1948: what was the Soviet strategy regarding Romania's relations with its southern neighbours? How important were the unresolved issues of the past for Romania in transitioning towards a new political and diplomatic phase? What place did Romania occupy in the foreign policies of Yugoslavia, Bulgaria and Greece? What

were the unresolved disputes until 1948 and how were they politically exploited by Romania, its neighbours and the USSR? How did the experience of war (territorial concessions, redrawing of borders, ideological and military conflicts) influence the construction of the “new socialist world” after 1947? The answers may be relevant not only for retracing Romania’s relations with its southern neighbours, but also for assessing these relations in a broader context.

II. Cooperation and conflict with southern neighbours

Romanian-Bulgarian relations during the war were rather oscillating. The tensions that had built up until 1940 reached their peak with the cession of the Southern Dobruja and the exchange of populations. From 1941 onwards, in the context of their coexistence within the Axis, both states, but especially Romania, were interested in improving these relations. The Romanian state consequently sought to prevent Bulgaria and Hungary from strengthening their ties, which would have ‘entrapped’ Romania. After the 23rd of August 1944, the rapprochement was initiated rather from Sofia, as Bulgaria was interested in identifying economic partnerships that would save its economy. The reluctance of the authorities in Bucharest, justified at the time by the deeper consequences of the Treaty of Craiova, were relatively quickly abandoned as a result of pressure from Moscow.

Major problems persisted throughout the entire period of the conflict, also at the level of political relations between Romania and Greece. The alliance between the two countries and their multiple commitments did not produce the effects expected by Bucharest in the context of the territorial concessions of 1940, when Athens’ diplomacy remained reserved in its actions. Moreover, the “Aromanian issue”, complicated by the Legionnaires’ involvement in its resolution, represented an additional obstacle to a partnership between the two states. Until April 1941, the relationship between Romania and Greece was dominated by tension and suspicion, so that after the defeat and dismantling of the Greek state, the only possible interactions were humanitarian ones, caused by the food crisis. The period following the 23rd of August 1944, marked by Romania’s transition to communism, the civil war in Greece and the fact that subsequently the two states adhered to different political and ideological sides, prevented the restoration of bilateral contacts at the pre-war level. Until 1956, when the two embassies in Bucharest and Athens reopened, diplomatic relations were severed, with the legation and the three consulates in Ioannina, Thessaloniki and Piraeus being administered by service personnel.

Bilateral relations between Romania and Yugoslavia during the war, although brief due to the dismantling of the Yugoslav state, were also tense, despite the alliance between the two states. The lack of support offered to Romania in the summer of 1940, the concentration of Yugoslav troops on the Banat border in the context of the ultimatums issued by the USSR, Romania's permission for Germany to use its territory to launch military operations in the spring of 1941, and the Romanian government's recognition of the Croatian state were serious issues that deeply affected the level of mutual trust and the relations between the two countries. Downgraded from embassy to legation and then transformed into a consular office, Romania's diplomatic mission in Belgrade remained somewhat isolated and undersized until the end of the war. Diplomatic relations, severed in 1941, were only resumed in 1946, in the context of the post-conflict normalisation of relations between states and the international recognition of Petru Groza's government. On that occasion, new ambassadors were appointed: Tudor Vianu in Belgrade and Dane Medacović in Bucharest.

The diplomatic activity of the plenipotentiary ministers, career consuls and military attachés in the Balkans was very intense, in line with the historical context of the world war. These officials diplomatic contacts in most social circles, regardless of the nature of the political relations between Romania and the respective states, with the help of which they gathered and verified information from both direct sources (ministries, diplomats accredited in the same capital) and indirect sources (reports of discussions with third parties, personnel accredited in other states, etc.). Two such examples are illustrative in this respect. Radu Djuvara, with extensive experience in the foreign service, was very close to Metaxas and Mavroudis, asked uncomfortable questions and often placed his interlocutors in situations that were almost crossing diplomatic borders. Dimitrie Buzdugan, on the other hand, during his first year in Zagreb had contacts only with Ante Pavelić and the Croatian Ministry of Foreign Affairs, remaining thus a prisoner of official views. It was not until 1942 that Buzdugan began to diversify his sources and, therefore, his interpretations. Obviously, overly close ties and unverified trust in people and information led to errors in the interpretation of messages. The same Radu Djuvara considered, quite erroneously, as proved by later events, that the mere appointment of Dimitar Shishmanov as Secretary General of the Bulgarian Ministry of Foreign Affairs was a guarantee that Bulgaria's policy would not become offensive towards Romania.

The military operations in the Balkans affected normal communication between diplomatic missions, consulates and the Ministry of Foreign Affairs in Bucharest. Between 1941 and 1942, the consulate in Skopje was unable to receive and send diplomatic

correspondence and press releases. In 1943, Radu Arion announced from Athens that the legation was almost isolated, with no telephone or telegraph links to the ministry. Also, between 1943 and 1944, correspondence sent from Tirana reached Bucharest with a delay of several months.

This special context brought special challenges to the activity of Romanian representatives in the Balkans, most of which were related to Romania's territorial concessions, the war in the Balkans, and the political and administrative reorganisation of the area. Ministers, consuls, and military attachés did not merely provide information. In many cases, they also proposed solutions. Gheorghe Caranfil designed a set of concrete measures to improve Romanian-Bulgarian relations and Romania's image in Sofia. While in the capital of an allied state, Radu Djuvara informed the Ministry of Foreign Affairs about the USSR's aggressive interests towards Romania as early as October-November 1939. However, because the messages from the officials with whom he had contact were contradictory until June 1940, he conveyed to Bucharest his personal opinion, namely that the threats were mere "diplomatic manoeuvres". The information presented by Djuvara that the USSR could not advance into Romanian territory in the event of an attack without provoking Germany's reaction in defence of its oil reserves should have defused a hypothesis put forward in the Crown Councils of June 1940, which considered a Soviet advance up to the Siret River. This hypothesis contributed to the acceptance of the Soviet ultimatum. The vortex of information, much of it contradictory, played an important part in some cases in the misguided positioning of diplomats. Radu Djuvara himself, despite all his experience and connections, was unable to correctly assess the position of Greece in the event of an Italian attack. The Romanian minister believed that, when attacked, the Greeks would surrender.

Radu Arion was also one of the diplomats who took the initiative. In the context of the food crisis in Greece, he indicated to the Ministry of Foreign Affairs the most appropriate quantities and destinations for the aid sent from Bucharest. As he was well accustomed to the area and its problems, Arion took action without waiting for approval from the Ministry. Victor Cădere's mandate in Belgrade was of great importance for Romania, in the context of the territorial concessions of 1940 and the outbreak of war in the Balkans. He sent a considerable volume of information to the country regarding the position of the great powers and neighbours towards Romania, some of which was contradictory. Cădere's conflicting messages actually mirrored the contradictions at the level of European diplomacy. Two pieces of information sent by Cădere to the country were, by far, essential for his diplomatic mission and for the Romanian government, both being related to the Soviet ultimatums. He offered

arguments and insisted on the non-involvement of Bulgaria and Hungary in a conflict with Romania in the event that the Soviets declared war on Bucharest. Cădere thus indirectly responded to the concerns expressed in the Crown Councils that any resistance to the ultimatums would have made the Romanian army vulnerable, under pressure from both the West and the South. Cădere's second warning, which was also ignored in the discussions on the decision of 27 June 1940, was related to the precedent that Hungary and Bulgaria believed Romania was setting by satisfying Soviet territorial claims.

Equally noteworthy was Nicolae Solacolu's position in the context of Romania's submission of the April 1941 Memorandum on the reorganisation of the Balkans. The legation counsellor disagreed with the proposal formulated in the Memorandum to annex the Serbian Banat to Romania as a solution to the problems of the Romanian community in that area. He was a supporter of the German model of organising the Romanian Ethnic Group to protect the rights of this minority.

The relations between Romanian diplomats accredited in the Balkans and the Ministry of Foreign Affairs and the political regimes in Bucharest was consistent in several respects. In most cases, appointments and withdrawals from the positions of heads of mission were not conditioned by political or ideological affinities. One notable exception was caused by the Iron Guard's attempt to impose its close associates or members in important, high-profile positions that would bring prestige and power to this political movement. This was Constantin Gane, Minister Plenipotentiary in Athens. Under pressure and with the involvement of the Guard, through Gane, the consulate in Piraeus was moved to Athens, despite the refusal of the Ministry of Foreign Affairs. The control that the Iron Guard wanted to impose on state institutions, the creation of parallel institutions and the actions characteristic of an organization in a position of power that actually did not hold any power had an impact on the functioning of the Ministry of Foreign Affairs, as well. In the fall of 1940, in the context of the Italian-Greek war, when the Aromanians allied with the Italians were arrested by the authorities in Athens, both the Ministry and the legation sought solutions. However, the multiple centres of influence within the Iron Guard presented the Romanian government with different and distorted accounts of the situation of those arrested and of the community as a whole. This information contradicted what had been reported by Romania's official representative in Athens, who was also supported by the Guard.

Ion Antonescu's dictatorial regime removed all those imposed by the Iron Guard from the Romanian foreign affairs and kept professional diplomats in office, even if they had been close to the former King Carol II. The example of Victor Cădere is relevant, while not being

singular, either. The changes made in the diplomatic apparatus, the overpopulation of the Ministry with new people brought into the structures (directorates, services etc.) created between 1940 and 1944, and the dismissals on political and ideological grounds mainly targeted lower-ranking officials. Ministers plenipotentiary, consuls general or career consuls were significantly less affected by such interference.

On the other hand, the Romanian diplomats in the Balkans were actors who spread propaganda messages created in Bucharest and the image of Antonescu's dictatorial regime. Some of them expressed reprehensible, racist, anti-Semitic and xenophobic ideas. Mihail Nicolau, for example, condemned the "mixing of Romanian and Bulgarian blood", Ioachim Dăianu claimed that "the Slavs were the enemies of the Romanian people", while D. Nicolau advocated the export of the Italian political and economic model to Albania, which he believed was the only way to "civilize the Albanian people". These ideas actually echoed the Nazi discourse, which was also to be heard in Bucharest.

Rezumat

Teză de abilitare

Relațiile României cu statele din Balcani în contextul celui de-al Doilea Război Mondial

I. Activitate didactică și științifică

I.1 Parcurs academic

I.2 Dezvoltarea unor noi direcții de cercetare

II. Cooperare și conflict cu vecinii sudici

II.1 Relațiile cu Bulgaria

II.2 Relațiile cu Grecia

II.3 Relațiile cu Iugoslavia

III. Bibliografie

I.1 Parcurs academic

Activitatea didactică în cadrul Facultății de Istorie a început în anul 2007, ca asistent universitar. În 2011 am ocupat, prin concurs, postul de lector universitar, iar în 2016 pe cel de conferențiar, la aceeași Facultate. Cursurile și seminarele predate s-au concentrat, cronologic, pe prima jumătate a secolului XX, iar tematic pe relațiile externe ale României, pe structuri și organisme internaționale și pe raportul dintre stat și minorități în Balcani. Între cursurile conduse se numără: Europa și lumea în secolul XX. Democrație și totalitarism, Instituții și organizații politice euro-atlantice (1944-1991), Minorități și geopolitică în Balcani în secolul XX. În parte, cercetările științifice și-au găsit locul în tematicile de curs și seminar. Activitatea de cercetare, atât în perioada doctorală, cât și postdoctorală a fost marcată de două direcții majore de investigație istorică: relațiile României cu statele din Balcani și politicile statului român față de minoritățile românești de la sud de Dunăre în prima jumătate a secolului al XX-lea.

În mod particular, perioada 1939-1945 a fost o provocare pentru analiza relațiilor externe ale României cu vecinii sudici deoarece statul român a traversat, într-un timp scurt, patru perioade cu particularități din perspectiva regimului politic intern. A fost necesară,

așadar, o analiză a raporturilor externe sub impactul pe care dictaturile lui Carol II, apoi guvernarea antonesciano-legionară, dictatura antonesciană și instaurarea regimului comunist le-au avut în fixarea strategiei diplomatice din Balcani. Cum s-a adaptat politica balcanică a României la aceste schimbări de regim politic? Au existat mai curând continuități sau discontinuități? Cât a contat existența la București a unui regim politic afin ideologic cu Germania și apoi cu URSS pentru dezvoltarea relațiilor diplomatice între aceste state? Cum a funcționat aparatul diplomatic românesc într-un regim dictatorial?

O temă ce s-a conturat distinct în ansamblul cercetărilor postdoctorale a fost legată de situația comunităților românești din Balcani, în perioada 1939-1945. Am realizat o analiză atât a dinamicii interne a acestor comunități, cât și a relațiilor autorităților române, sârbe, bulgare, grecești, germane, italiene cu liderii acestor grupuri. Pentru a înțelege cum s-au organizat minoritățile românești în condițiile războiului și ale retrăsării granițelor, am individualizat problemele specifice acestor grupuri. Numitorul comun a fost păstrarea identității prin școală și biserică proprie, dar situația acestor instituții și raportarea autorităților din Balcani la ele au diferit. Dacă în Banatul iugoslav și în Macedonia istorică a existat o tradiție a funcționării școlilor și bisericilor românești cu sprijinul statului român, în Timoc autoritățile sârbe nu au recunoscut existența unei comunități românești, deci nici instituțiile pe care aceștia le întrețineau. A fost nevoie, așadar, de o analiză comparată cu perioada anterioară, pentru a observa impactul războiului asupra minorităților românești, dar și de o comparație între politicile aplicate de statele balcanice în noile granițe de după 1939, pentru a determina rolul pe care l-au jucat regimurile politice în relația cu liderii românilor.

I.2 Dezvoltarea unor noi direcții de cercetare

În general, perioada cuprinsă între 1944 și 1948, cu extensii până spre începutul anilor '50, a fost mai puțin studiată de istoriografia română. Iar atunci când s-au produs reflecții asupra relațiilor României cu alte state, în această perioadă, perspectiva a fost mai curând în sîjalul dominantei diplomatice a perioadei, adică începutul Războiului Rece și mai puțin în orizontul efectelor și urmărilor celui de-al Doilea Război Mondial. Desigur, la nivel internațional, evenimentele majore s-au concentrat în jurul constituirii blocurilor politico-ideologice și a disputei sovieto-americane. Dar o serie întreagă de probleme au rămas nerezolvate în urma războiului și au marcat relațiile dintre state. Perioada 1944-1948 poate fi, așadar, privită ca o consecință a războiului mondial la fel de legitim ca o avanpremieră la Războiul Rece.

Aparent periferice în ansamblul relațiilor externe ale României la finalul celui de-al Doilea Război Mondial și în perioada imediat următoare, raporturile statului român cu vecinii sudici se constituie într-un capitol important al scenei regionale. Istoriografia română și-a îndreptat atenția asupra temelor principale care au derivat din contextul anilor 1944-1948: semnarea Convenției de Armistițiu, desfășurarea războiului în Vest, relațiile cu Comisia Aliată de Control, debutul procesului de comunizare și negocierile de la Paris privind încheierea tratatului de pace. Pentru a întregi imaginea asupra perioadei și mai ales pentru a evalua parcursul ulterior al politicii externe românești în context regional, este necesară o analiză minuțioasă a raporturilor cu vecinii din perspectiva reglementării problemelor de frontieră, a capitolelor litigioase moștenite din trecut, a rezolvării chestiunilor economico-financiare și de proprietate care derivau din aplicarea tratatelor încheiate în 1940 și a soluționării problemelor legate de statutul și drepturile minorităților naționale rămase pe teritoriile acestor state. Ne raportăm, așadar, la intervalul 1944-1948 nu atât din perspectiva structurării unei noi lumi postbelice, a edificării blocului comunist, cât mai curând a consecințelor produse la nivel regional de tratatele semnate în 1940 și de opțiunile politice ale statelor în contextul războiului. Implicarea Sovietelor în zonă, strategiile lui Stalin privind reorganizarea Balcanilor sau incertitudinea asupra noii hărți politice discutate la întâlnirile Consiliului Miniștrilor de Externe au amplificat suspiciunile și tensiunile reciproce acumulate în timp. Analiza raporturilor dintre România și vecinii săi sudici în perioada 1944-1948 este cu atât mai interesantă, cu cât prezintă istorii cu puncte de convergență, dar mai ales cu particularități și divergențe. Ele permit comparații privind strategiile și politicile autorităților de la București față de state cu care au avut experiențe de război diferite, dar și o comunitate de dispute și probleme.

Relațiile României cu vecinii sudici la finalul războiului au fost tensionate și marcate de amintirea recentă a conflictului, dar, mai ales, de litigiile teritoriale sau economico-financiare moștenite din perioada interbelică și din primii ani de confruntare militară mondială. Reconfigurarea granițelor în noul context politic, în condițiile statutului incert pe care îl avea România în raport cu puterea sovietică învingătoare și a tratatelor duse de marile puteri în pregătirea Conferinței de Pace de la Paris, a reprezentat un motiv de îngrijorare pentru autoritățile de la București. Zvonurile care circulau în Banat și în Cadrilater, invocate de Iugoslavia și Bulgaria în documente oficiale, privind o posibilă revendicare din partea României a celor două teritorii reprezintă indicii ale temerilor similare existente la Belgrad și Sofia.

Deși aflată în aceeași tabără politico-militară cu Bulgaria în timpul războiului, România

nu a putut trece peste consecințele Tratatului de la Craiova din 1940, fiind reticentă la inițiativele de apropiere ale Sofiei de după 23 august 1944. Nevoia colaborării economice, a rezolvării problemelor financiare restante, în interesul ambelor părți, și impulsurile venite de la Moscova au schimbat treptat strategia guvernelor de la București. În acest fel, au fost încheiate cu Bulgaria primele tratate economice și politice de după schimbarea de regim din 1944, acte fundamentate pe recunoașterea teritorială reciprocă și închiderea dosarelor litigioase.

În privința raporturilor cu Iugoslavia, problemele au fost mai complexe și bazate nu doar pe suspiciunile și temerile legate de reatribuirea Banatului românesc, ci și pe experiențele recente ale războiului. Alianța cu Germania, atacul din aprilie 1941 care a dus la ocuparea Iugoslaviei și participarea forțată a sârbilor din Banat la un război contra conaționalilor au transformat România în adversar și după 23 august 1944. Reticența partizanilor față de autoritățile de la București a continuat, chiar dacă și unii și ceilalți se aflau de aceeași parte a frontului ideologic. România a fost printre ultimele state „frățești” cu care Tito a încheiat acorduri economice, financiare și tratatul de prietenie și bună vecinătate. Acestei stări tensionate, în spatele tuturor aparențelor, i s-au adăugat agitațiile din Banatul românesc și conflictele interetnice. Schimbarea de percepție și noul curs ascendent al relațiilor bilaterale, al căror apogeu a fost atins în decembrie 1947, odată cu vizita oficială a lui Tito în România și semnarea tratatului de prietenie între cele două state au fost, însă, repede alterate de conflictul Tito-Stalin, care a întrerupt pentru câțiva ani legăturile cu Iugoslavia ale întregului bloc comunist est-european.

Pornind de la această sumară analiză a raporturilor României cu vecinii sudici formulăm o serie de interogații, care se constituie în bază a cercetărilor viitoare legate de relațiile externe ale Bucureștiului în perioada 1944-1948: care a fost strategia sovietică raportată la relațiile României cu vecinii sudici? Cât au contat pentru România dosarele nerezolvate ale trecutului în construcția unei noi etape politico-diplomatice? Ce loc a ocupat România în politica externă a Iugoslaviei, Bulgariei și Greciei? Care au fost litigiile nerezolvate până în 1948 și cum au fost ele instrumentate politic de România, statele vecine și URSS? Cum a influențat experiența războiului (cedări teritoriale, retrasarea granițelor, conflictele ideologice și militare) construcția „noii lumi” socialiste după 1947? Răspunsurile pot fi relevante nu doar pentru reconstituirea relațiilor României cu statele din vecinătatea sudică, ci și pentru a plasa aceste relații într-un context mai amplu.

II. Cooperare și conflict cu vecinii sudici

Relațiile româno-bulgare din perioada războiului au fost oscilante. Momentele de tensiune acumulate până în 1940 au atins punctul culminant odată cu cedarea Cadrilaterului și schimbul de populații, pentru ca, din 1941, pe fondul coexistenței în cadrul Axei, ambele state, dar mai ales România, să fie interesate de ameliorarea acestor raporturi. Statul român încerca, astfel, să evite consolidarea apropierii dintre Bulgaria și Ungaria, care a fi „încercuit” România. După 23 august 1944, inițiativa apropierii a aparținut mai degrabă Sofiei, interesată să identifice parteneriate economice care să îi salveze economia. Reținerile guvernelor de la București, justificate atunci de consecințele profunde ale tratatului de la Craiova, au fost relativ repede abandonate ca urmare a presiunilor venite de la Moscova.

Probleme majore au existat, de-a lungul întregii perioade a conflictului, și la nivelul relațiilor politice româno-elene. Alianța celor două și angajamentele multiple nu au produs efectele așteptate de București în contextul cedărilor teritoriale din 1940, atunci când diplomația de la Atena a rămas rezervată în acțiune. Apoi, „dosarul aromân”, complicat de amestecul legionar în soluționarea lui, a constituit un obstacol în plus pentru o relație de parteneriat între cele două state. Până în aprilie 1941, tensiunea și suspiciunea au fost dominantele relației dintre România și Grecia, pentru ca, după înfrângerea și dezmembrarea statului elen, singurele posibile interacțiuni să fie cele umanitare, provocate de criza alimentară. Perioada care a urmat lui 23 august 1944, de tranziție spre comunism pentru România, de război civil pentru Grecia și apoi de plasare în tabere politico-ideologice diferite a celor două state, nu a favorizat restabilirea contactelor bilaterale la nivelul antebelic. Până în 1956, când s-au redeschis cele două ambasade, la București și Atena, relațiile diplomatice au fost rupte, sediile legației și ale celor trei consulate, de la Ioanina, Thessaloniki și Pireu, fiind administrate de personal de serviciu.

Deși scurte din cauza dezmembrării statului iugoslav, relațiile bilaterale în timpul războiului mondial au fost, și în acest caz, tensionate, în pofida alianței care lega cele două state. Lipsa sprijinului oferit României în vara lui 1940, concentrarea de trupe iugoslave la granița bănățeană în contextul ultimatumurilor date de URSS, permisiunea acordată de România Germaniei de a folosi teritoriul pentru declanșarea operațiunilor militare din primăvara lui 1941 și recunoașterea de către guvernul de la București a statului croat au fost dosare grele, care au afectat profund nivelul de încredere reciprocă și relațiile în sine. Retrogradată de la nivel de ambasadă la cel de legație și apoi transformată în oficiu consular, misiunea diplomatică a României la Belgrad a rămas oarecum izolată și subdimensionată până la finalul războiului. Relații diplomatice, rupte în 1941, au fost reluate abia în 1946, pe fondul

normalizării post-conflict a relațiilor dintre state și a recunoașterii internaționale a guvernului Petru Groza. Cu acel prilej, au fost numiți noii ambasadori: Tudor Vianu la Belgrad și Dane Medacović la București.

Activitatea diplomatică a miniștrilor plenipotențari, consulilor de carieră și atașăților militari din Balcani a fost foarte intensă, în acord cu contextul istoric al războiului mondial. Au avut contacte diplomatice în toate mediile, indiferent de natura relațiilor politice dintre România și statele respective și au strâns și verificat informații atât din surse directe (ministere, diplomați acreditați în aceeași capitală), cât și din surse indirecte (relatări ale unor discuții cu terți, personal acreditat în alte state etc.). Două exemple sunt la antipodi. Radu Djuvara, cu multă experiență în serviciul extern, a fost foarte apropiat de Metaxas și Mavroudis, a pus întrebări incomode și și-a pus interlocutorul în fața unor situații la limita uzanțelor diplomatice. Dimitrie Buzdugan, în schimb, a avut în primul an de mandat la Zagreb, contacte doar cu Ante Pavelić și Ministerul Afacerilor Străine croat, rămânând prizonierul punctelor de vedere oficiale. Abia din 1942 Buzdugan a început să diversifice sursele și, deci, și interpretările. Desigur, legăturile prea strânse și încrederea neverificată în persoane și informații au dus la erori în interpretarea mesajelor. Același Radu Djuvara considera, cu totul eronat, după cum aveau să demonstreze evenimentele, că simpla numire ca secretar general la Ministerul Afacerilor Străine bulgar a lui Dimitar Shishmanov era o garanție că politica Bulgariei nu avea să devină ofensivă la adresa României.

Desfășurarea operațiunilor militare în Balcani a afectat comunicarea normală între misiunile diplomatice, consulate și Ministerul Afacerilor Străine de la București. Între 1941-1942, consulatul de la Skopje nu a putut primi și trimite corespondență diplomatică și presă, în 1943, Radu Arion anunța de la Atena că legația era aproape izolată, fără legături telefonice și telegrafice cu ministerul, iar între 1943 și 1944 corespondența trimisă de la Tirana ajungea la București cu câteva luni întârziere.

Contextul special a produs probleme speciale pentru activitatea reprezentanților români din Balcani, cele mai multe și importante fiind legate de cedările teritoriale ale României, de războiul din Balcani și de reorganizarea politică și administrativă a zonei. Miniștrii, consulii și atașății militari nu au oferit doar informații. Au propus, în multe cazuri, soluții. Gheorghe Caranfil a proiectat un set de măsuri concrete pentru îmbunătățirea relațiilor româno-bulgare și a imaginii României la Sofia. Aflat în capitala unui stat aliat, Radu Djuvara a informat Ministerul Afacerilor Străine despre interesele agresive ale URSS la adresa României încă din octombrie-noiembrie 1939. Dar pentru că mesajele din partea oficialilor cu care a avut contacte au fost contradictorii până în iunie 1940, el a transmis la București, ca opinie

personală, că amenințările erau doar „manevre diplomatice”. Informația prezentată de Djuvara că URSS nu putea înainta pe teritoriul României, în cazul unei agresiuni, fără să nu provoace reacția Germaniei în apărarea petrolului ar fi trebuit să dezamorseze o ipoteză vehiculată în cadrul Consiliilor de Coroană din iunie 1940, care luau în calcul un avans al sovieticilor până la Siret. Această ipoteză a contribuit la acceptarea ultimatumului sovietic. Vortexul de informații, multe contradictorii, a avut un rol important, în unele cazuri, în poziționarea greșită a diplomaților. Același Radu Djuvara, cu toată experiența sa și în pofida conexiunilor pe care le avea, nu a putut aprecia corect poziția Greciei în eventualitatea unui atac italian. Ministrul român a considerat că la momentul agresiunii, grecii aveau să cedeze.

Și Radu Arion a fost unul dintre diplomații cu inițiativă. În contextul crizei alimentare din Grecia, a indicat Ministerului Afacerilor Străine cantitățile și destinațiile cele mai potrivite ale ajutoarelor trimise de la București. Cunoscând bine zona și problemele, Arion a asumat soluții fără a mai aștepta aprobările de la Minister. Mandatul la Belgrad a lui Victor Cădere a fost unul de mare importanță pentru România, în contextul cedărilor teritoriale din 1940 și a declanșării războiului din Balcani. A trimis în țară un volum mare de informații privind poziția marilor puteri și a vecinilor față de România, unele dintre ele contradictorii. Antagonismele din mesajele lui Cădere reflectau, de fapt, contradicțiile existente la nivelul diplomației europene. Două informații trimise de Cădere în țară au fost, de departe, esențiale pentru misiunea lui diplomatică și pentru guvernul român, ambele fiind legate de ultimatumurile sovietice. A oferit argumente și a insistat pe neimplicarea Bulgariei și Ungariei într-un conflict cu România în condițiile în care sovietele ar fi declarat război Bucureștiului. Cădere răspundea, așadar, indirect temerilor exprimate în cadrul Consiliilor de Coroană că o eventuală rezistență în fața cererilor ultimative ar fi produs o vulnerabilizare a armatei române, presată și dinspre Vest și dinspre Sud. Cel de-al doilea avertisment al lui Cădere, nici el luat în considerare în discuțiile privind decizia din 27 iunie 1940, a fost legat de precedentul pe care Ungaria și Bulgaria considerau că România îl făcea prin satisfacerea pretențiilor teritoriale sovietice.

De remarcat a fost și poziția lui Nicolae Solacolu în contextul remiterii de către România a Memorandumului din aprilie 1941, privind reorganizarea Balcanilor. Consilierul de legație nu a agreeat proiectul alipirii Banatului sârbesc la România, conținut de Memorandum, ca soluție pentru rezolvarea problemelor comunității românești din acea zonă. El a fost partizanul modelului german, de organizare a Grupului Etnic Român, pentru protejarea drepturilor acestei minorități.

Relațiile diplomaților români acreditați în Balcani cu Ministerul Afacerilor Străine și regimurile politice de la București au avut mai multe constante. În marea majoritate a cazurilor, numirile și retragerile din funcțiile de șefi de misiune nu au fost condiționate de afinități politice sau ideologice. A existat o excepție, cauzată de încercarea Gărzii de Fier de a-și impune oameni apropiați sau membri în funcții importante, cu vizibilitate, care să aducă prestigiu și putere acestei mișcări politice. Este vorba despre Constantin Gane, ministru plenipotențiar la Atena. Tot la presiunea și cu amestecul Gărzii, prin intermediul lui Gane, consulatul de la Pireu a fost mutat la Atena, în pofida refuzului Ministerului Afacerilor Străine. Controlul pe care Garda de Fier a dorit să îl impună asupra instituțiilor statului, crearea unor instituții paralele și acțiunile caracteristice unei formațiuni la putere dar fără putere, au avut efecte și în funcționarea Ministerului de Externe. În toamna lui 1940, atunci când, pe fundalul războiului italo-grec, aromânii aliați cu italienii au fost arestați de autoritățile de la Atena, atât Ministerul, cât și legația au căutat soluții. Numai că, centrele multiple de influență din cadrul Gărzii de Fier au prezentat guvernului român situații diferite și deformate privind situația celor arestați și a comunității, în ansamblu. Aceste informații au fost în contradicție cu ceea ce a transmis reprezentantul oficial al României la Atena, și el sprijinit de Gardă.

Regimul dictatorial al lui Ion Antonescu i-a înlăturat pe toți cei impuși de Garda de Fier în serviciul extern al României și i-a păstrat în funcție pe diplomații de profesie, chiar dacă fuseseră apropiați ai fostului rege Carol II. Exemplul lui Victor Cădere este relevant. Nu a fost și singurul. Schimbările făcute în aparatul diplomatic, suprapopularea Ministerului cu oameni noi, aduși în structurile (direcții, servicii etc.) create în perioada 1940-1944 și disponibilizările pe criterii politice și ideologice au vizat mai ales funcționarii cu grade inferioare. Miniștrii plenipotențieri, consulii generali sau consulii de carieră au fost într-o mică măsură afectați de imixtiunile de acest tip.

Pe de altă parte, diplomații români din Balcani au fost vectori de transmitere a mesajelor propagandistice create la București și a imaginii regimului dictatorial al lui Antonescu. Unii dintre ei au emis idei condamnabile, rasiste, antisemite și xenofobe. Mihail Nicolau, de exemplu, condamna „amestecul de sânge român și bulgar”, Ioachim Dăianu afirma că „slavii erau dușmanii neamului românesc”, iar D. Nicolau pleda pentru exportul de model politic și economic italian în Albania, singurul capabil, în opinia sa, să „civilizeze poporul albanez”. Au fost idei în logica discursului nazist, practicat și la București.